

provinsje fryslân
provincie fryslân

Bestjoersakkoart 2023-2027

Oparbeidzje foar Fryslân

July 2023

Samen aan de slag

In dit bestuursakkoord stellen wij op hoofdlijnen het beleid van de provincie Fryslân voor de jaren 2023-2027 voor. Het geeft onze werkhouding aan: Wij staan naast de inwoners. Bouwen aan vertrouwen. Het geeft aan wat wij gaan bereiken. Wij voeden met dit akkoord het politieke en publieke debat. Het geeft volgens ons voldoende ruimte aan partijen binnen en buiten de coalitie en aan betrokkenen buiten het Provinsjehûs om met eigen initiatieven en voorstellen te komen. Die wij constructief beoordelen. Zodat wij samen de brede welvaart in de mooiste provincie van Nederland versterken. Daar gaan wij graag mee aan de slag. Met de samenleving, met andere overheden, met het Rijk en Europa. Zodat wij met z'n allen 'oparbeidzje foar Fryslân'.

De fracties van BBB, CDA, FNP en ChristenUnie

Inhoud

1	Investeren in elkaar	5
2	Investeren in landbouw en natuur	9
3	Investeren in de woonomgeving	16
4	Investeren in schone energie	19
5	Investeren in werkgelegenheid	22
6	Investeren in de samenleving	26
7	Investeren in cijfers	31
8	Investeren in de organisatie	33
	BIJLAGEN	35
	Financiële impuls	36
	Brieven aan de (in)formateur	38

Investeren in elkaar

Samen investeren is nodig om Fryslân verder te helpen. Investeren in elkaar, in relaties, in de samenleving. Zo werken wij aan het vertrouwen in de overheid. Als provincie willen wij daar een belangrijke bijdrage aan leveren. Wij gaan naast inwoners staan die activiteiten organiseren. Wij helpen bedrijven om te vernieuwen. Wij ondersteunen besturen van verenigingen en organisaties. Op dat soort zaken leggen wij de nadruk. Het geven van vertrouwen staat voorop. Dat vinden wij belangrijker dan controleren. Mensen plaatsen wij centraal in het provinciale beleid. Iedereen die hier woont en komt, moet zich hier welkom en thuis voelen. Je mag zijn wie je bent.

Door samen op te trekken met de inwoners verwachten wij dat iedereen zich verder kan ontwikkelen. Welke studie of welk beroep hij of zij ook kiest. Of welke hobby iemand heeft. In welk dorp of stad iemand wil wonen. Wij zijn er voor elke inwoner. Dit draagt verder bij aan de brede welvaart.

Zo bouwen wij verder aan Fryslân. Aan de provincie die in ons hart zit. Die ons dierbaar is en die wij verder versterken. Van taal en cultuur tot economie en sport. Dat doen wij samen. Dat is de basis van de Friese samenleving en onze trots op Fryslân. Hier steken wij de komende vier jaar zelf bijna € 175 miljoen extra in. Dit doen wij op verantwoorde wijze. Zonder te bezuinigen, zonder de lasten te verzwaren.

Wij investeren extra. Daarvoor gebruiken wij geld uit onze vrije reserve. Want dat redden wij niet met onze normale begroting. Die loopt steeds verder terug. Dat dwingt ons om keuzes te maken. Niet alles kan. Daarnaast doen wij een beroep op het Rijk en de Europese Unie. Zij zijn nodig om samen te bouwen aan Fryslân. Ook met hen willen

wij 'oparbeidzje'. Bijvoorbeeld via het Fries Programma voor het Landelijk Gebied. Tegelijk zorgen wij dat wij voldoende geld overhouden om risico's te kunnen opvangen.

Investeren is meer dan kil ergens geld in steken. Het is ergens vol overtuiging voor kiezen en op inzetten. Dat is hoe wij investeren.

Achterstelling

Dat burgers nu niet het gevoel hebben dat de overheid er voor hen is, hebben wij de afgelopen tijd gezien. Er waren hevige protesten bij het Provinsjehûs. In het rapport Elke regio telt! hebben drie landelijke adviesorganen na onderzoek aangegeven dat het Rijk de regio buiten de Randstad in de steek heeft gelaten. Dat heeft in ons kleine land tot grote verschillen geleid. Tot achterstanden op het gebied van gezondheid en inkomen. Die achterstelling is niet eerlijk. Die past niet bij het Nederland waar wij voor staan.

Wij kennen de verkiezingsuitslag van 15 maart 2023. Al die signalen kunnen wij niet negeren. Ze moeten ons juist motiveren om als overheid het roer om te gooien. Wij hebben niet de illusie dat wij als provincie de kloof tussen overheid en burger volledig kunnen dichten. Maar wij doen hiervoor wel ons uiterste best.

Werkhouding

Het naast en niet tegenover de burger staan, is daarbij de belangrijkste werkhouding. Dit doen wij bij voorkeur samen met de gemeenten en Wetterskip Fryslân. Als één overheid. Wij kijken hoe wij samen het beste voor Fryslân bereiken. Want over die inzet zijn wij het natuurlijk eens. Fryslân is en blijft de mooiste provincie en it bêste lân fan d'ierde. Daar blijven wij gezond en gelukkig en genieten wij van de schone lucht.

Wij geven ruimte aan alle gaven en talenten van de Friezen. Aan initiatieven uit de mienskip. Die bieden wij alle kansen. Uiteraard ook als ze daarbij de provincie werk uit handen nemen.

Het samen optrekken wint het van het verder individualiseren. Ons ideaal is om met en naast de andere overheden te bouwen aan Fryslân. Wij zijn niet het huis van de duizend zuchten, waar ze te snel op de rem trappen.

Dienstverlening

De dienstverlening moet beter. Meer openheid voorkomt achterdocht. Wie een vergunning of subsidie aanvraagt of een vraag stelt, moet op elk moment kunnen zien waar zijn verzoek gebleven is en wanneer er duidelijkheid komt. Er moeten vaste contactpersonen zijn. Bijvoorbeeld door in elk gebied een gebiedsgedeputeerde duidelijker als eerste aanspreekpunt aan te wijzen.

Bij het geven van meer vertrouwen hoort dat wij iemand niet meteen afrekenen op het maken van fouten. Dat geldt ook voor medewerkers van de provincie. Door een betere werkgever te zijn, verwachten wij de kwaliteit van de provinciale organisatie te verhogen.

Vuist

De relatie met het Rijk en de Europese Unie moet beter. Het rapport Elke regio telt! vraagt een gedegen aanpak hoe wij denken dat het Rijk en de Europese Unie kunnen zorgen dat de regionale verschillen verkleinen en verdwijnen. Wij moeten samen een vuist maken en daarmee zo nodig op tafel slaan.

Inwoners verdienen een actievere rol bij het maken van beleid en begrotingen en bij het beoordelen of wij ons werk goed doen. Jongeren betrekken wij daar directer bij.

In dit bestuursakkoord geven wij aan hoe wij onder meer zorgen dat

- elke inwoner telt
- elk landschap telt
- elke verbinding telt
- elke baan telt
- elke taal telt
- elke vrijwilliger en vereniging telt
- elke euro telt

Waar Nederland te klein is voor grote regionale verschillen, staat in Fryslân de regio voorop. Iedereen kan daar aan bijdragen. Van klein tot groot.

Wat we bereiken:

- Wij verbeteren de informatievoorziening aan inwoners. Zorgen voor een betere dienstverlening. Vergroten de mogelijkheden voor inwoners om mee te praten over beleid en begrotingen.
- Gedeputeerde Staten komen met een agenda hoe ze verwachten de positie van Fryslân bij het Rijk en de Europese Unie te versterken. Zowel wat betreft het behartigen van de Friese belangen (lobby) als het verstevigen van de relaties (public affairs). Daarbij kijken wij ook naar de inzet van eigen mensen die naast de samenwerking in noordelijk verband de Friese lobby versterken.
- Jongeren meer betrekken bij de provinciale politiek
In 2027 is iedere jonge Fries in contact geweest met de provinciale politiek.
- Voor elk gebied is de gebiedsgedeputeerde het eerste aanspreekpunt
Als bestuurlijk vertegenwoordiger van de provincie is de gebiedsgedeputeerde makkelijk bereikbaar. Hij of zij zet zich in om problemen op te lossen en kansen te benutten. Dit kan bijvoorbeeld vanuit het gebiedsbudget van de gebiedsgedeputeerde.
- Na twee jaar kijken wij hoever wij zijn met het halen van de doelen van het bestuursakkoord. Wij gaan ook na of het vertrouwen in de (provinciale) overheid verbetert.

2

Investeren in landbouw en natuur

Wij Friezen zijn trots op ons landelijk gebied met het eigen Friese karakter. Wij zijn de landbouwprovincie van Nederland. Dat geldt voor het Friese landschap, de economie en de cultuur. Maar ook voor leefbaarheid, waar wij wonen, de natuur. Overal is de sterke verbinding van de landbouw met Fryslân zichtbaar. Dat willen wij behouden en volop benutten. In dit tijdsgewricht is dat niet vanzelfsprekend. Voor ons is het van groot belang dat Fryslân de landbouwprovincie van Nederland blijft.

Fryslân is ook bekend om zijn mooie natuur. Om zijn meren, de landschappen en het weidse uitzicht. Het is onze gezamenlijk taak om te zorgen voor een goede balans tussen landbouw en natuur. In de discussies rondom stikstof en natuur zien wij dat landbouw en natuur vaak tegenover elkaar staan. Wij zien dit anders. Wij zoeken juist naar de verbinding. Landbouw en natuur kunnen en moeten elkaar versterken. In een toekomstbestendige landbouw, met een rijke natuur die bloeit in al zijn pracht en rijkdom.

Het vraagt van ons als provincie Fryslân om op te komen voor de Friese belangen. Voor de faciliteiten en de leefbaarheid op het platteland. Voor de Friese landbouw, die hier zo sterk mee verweven is en voor onze natuur.

De ontwikkelingen rondom het landelijk gebied staan niet stil. Er komt nogal wat op Fryslân af. De komende tijd komen er nieuwe landelijke eisen voor onze boeren, de natuur en het landelijk gebied. Wij weten nog niet wat die zullen zijn. Ons uitgangspunt is dat wij de wetten uitvoeren. Zoals de Wet stikstofreductie en natuurverbetering, die stuurt op 2035. Wij doen dit op een manier die bij Fryslân past.

Dat doen wij met elkaar. Met gemeenten, inwoners en bedrijven. Dat is de Fryske aanpak. Wij zetten geen plus op deze ambities. Sterker nog, de ambities die er zijn, kunnen wij alleen behalen als hiervoor geld van het Rijk komt. Wij ontwikkelen een heldere visie waar wij als provincie in 2050 en de periode daarna staan. Hiervoor maken wij een brede afweging van de aspecten die van belang zijn voor een leefbaar platteland. Vanuit die visie kijken wij wat er tot aan 2050 nodig is.

Doelen

Voor ons is een belangrijk uitgangspunt in de komende jaren dat de doelen voorop staan. Niet de maatregelen. Dit houden wij goed in de gaten. In elk gebied kijken wij welke doelen wij daar met elkaar behalen. Hierbij stimuleren wij plannen uit de regio. Wij zetten in op een complete aanpak voor het hele gebied. Wij combineren waar dit mogelijk is. Wij hebben altijd oog voor de sociaal economische gevolgen van de keuzes die wij maken. Dit zien wij als een belangrijke pijler in de gebieden.

Wij brengen in kaart wat er in een gebied speelt. En wat er door onze aanpak kan veranderen. Hiermee ontstaat ruimte voor maatwerk. Dit helpt enorm voor draagvlak in gebiedsprocessen. Wij doen hiermee meer ervaring op. Daarbij omarmen wij proeven, die kunnen bijdragen aan onze doelen. Wij snappen dat proeven soms niet tot het gewenste resultaat leiden. Je kunt niet alles voorspellen. Als de mensen het willen, beginnen wij soms gewoon. Zelfs als wij nog niet alles weten, ook niet over de uitkomst.

Wij besteden het geld op de best mogelijke manier. Zonder overbodige schotten en zonder al te veel ingewikkelde en precieze voorschriften. Vandaar dat wij richting het Rijk een beroep doen op eenvoudige 'integrale financiering'. Wij willen dat het Rijk zijn geld minder sturend toekent via specifieke uitkeringen, de zogenoemde SPUKs. Sowieso claimen wij voor het platteland in brede zin meer geld van het Rijk. Wij ondersteunen ondernemers die zoeken naar nieuwe verdienmogelijkheden.

Landbouw

Er komt veel op onze boeren af. Denk alleen al aan het Nationaal Programma Landelijk Gebied. Daarin staat onder meer de Stikstofopgave centraal. Dit is vertaald in een Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG).

In hoe wij met de landbouwsector omgaan, staat het ondernemerschap en vakmanschap van de landbouwsector centraal. Hoe bedrijven er in de toekomst uitzien, laten wij daarmee ook over aan het vakmanschap binnen de sector. De boer moet de teugels in handen hebben. Of het nu gaat om gangbare, biologische, biologisch-dynamische of andere agrarische bedrijven. Elk boerenbedrijf mag er zijn. De randvoorwaardelijke rol die de overheid hierin speelt moet natuurlijk wel op orde zijn. Met duidelijke kaders, naast de ondernemers.

Voor wat betreft stikstof is er een groep boeren die al geruime tijd in onzekerheid verkeert: de PAS-melders en andere knelgevallen. Wij vinden dat het Rijk zo snel mogelijk moet zorgen voor legalisatie van deze groep. Binnen onze mogelijkheden zetten wij alles op alles om hun te helpen. Zij verdienen onze steun.

Hiervoor is het cruciaal dat stikstofruimte die hier beschikbaar komt in Fryslân blijft. Wij zien een reëel risico dat een deel van deze ruimte naar elders verdwijnt. Waarmee de Friese landbouwsector nog meer onder druk komt te staan. Dat is niet de bedoeling. Dat nemen wij op in ons Fries Programma Landelijk gebied.

Veilig voedsel

Wij bevorderen de verbinding tussen boeren en burgers. Zo vergroten wij de maatschappelijke waardering en bewustwording voor de landbouw en voedselvoorziening. Dit is de sector die ons eten produceert. Goed voedsel, en veilig voedsel. Van een kwaliteit die ze wereldwijd waarderen. Daarbij past het bevorderen van de lokale voedselproductie en -ketens. Veel boeren werken hier al aan mee. Wij laten dit graag meer zien. Wij zijn trots op producten uit Fryslân!

De druk op de beperkte ruimte in onze provincie is groot. De maatschappelijke doelen en opgaven vragen om meer hectares dan wij hebben. Landbouwgrond behouden wij zoveel mogelijk voor de sector. Dit is nodig vanwege de belangrijke ontwikkelingen waar de landbouwsector voor staat. Er blijft voldoende ruimte om andere maatschappelijke doelen als wegen en woningbouw net zoals nu te realiseren. Wij stemmen altijd af met gemeenten en ondernemers. Ruimte en het gevarieerde landschap behoren tot de grootste kernwaarden van Fryslân. Daar zijn wij ons zeer van bewust. Die kernwaarden koesteren wij.

Wij zijn tegen verplichte uitkoop van boeren ten behoeve van natuur. Wij zetten in op het vrijwillige spoor om boeren die willen stoppen uit te kopen. Dit kan werken als vliegwiel. Deze aanpak werken wij verder uit.

Kringloop

Onze landbouw heeft al een sterk grondgebonden karakter. Daar zijn wij trots op. Wij willen het verlies van voedingsstoffen verder beperken. Ook die uit plas en poep van mensen. Die gebruiken wij waar mogelijk opnieuw. Dierlijke mest zetten wij optimaal in. Hierdoor hebben wij samen met verdere vernieuwingen minder kunstmest nodig. Zo ontstaat een betere bodem-voedsel-mest kringloop.

Binnen het FPLG zoeken wij de ruimte voor zoveel mogelijk dwarsverbanden met andere programma's. Zoals de Kaderrichtlijn Water (KRW), het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en de verplichte bufferstroken. Of met het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Op deze manier beperken wij de vraag naar de hectares zoveel mogelijk. En gebruiken wij het geld beter.

Natuur

Natuur en landbouw gaan vaak al hand in hand. Zo zijn er naast natuurorganisaties al veel boeren die zich inzetten voor natuur, weidevogels en biodiversiteit. Deze natuur is een belangrijke factor voor het Fryske landschap en de mienskip. Denk alleen al aan de weidevogels, die bij onze cultuur horen.

Wij zetten ons daarom in voor beheer van bestaande natuur en het behalen van de wettelijke en vastgestelde doelen. Wij ontwikkelen het Natuur Netwerk Nederland volgens de bestaande wettelijke afspraken. Wij zijn erop tegen dat het NNN dezelfde juridische status krijgt als Natura2000 (het Europese kader). Want dat zorgt voor te veel beperkingen. Daar blijven wij alert op.

Wij stimuleren dat er meer weidevogels komen. Wij voeren het aanvalsplan grutto uit. Net als het herstelprogramma biodiversiteit. Wij kijken hoe wij de jacht van roofdieren op weidevogels tegengaan. Daarbij zetten wij ook in op ruimere mogelijkheden om schade door onder meer ganzen te verkleinen.

Wij zorgen dat vergoedingen voor beheer en natuurdoelen (zoals agrarisch natuurbeheer, weidevogels) aantrekkelijk zijn om aan mee te doen. Wie meedoet, kan voor de lange termijn op een structurele bijdrage rekenen. Het is een maatschappelijke dienst die wij belonen. Bij Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer zetten wij meer in op vertrouwen en het halen van doelen. Dit geldt ook voor wild- en faunabeheer. Dat is belangrijker dan controleren.

Veenweide

Het veenweideprogramma 2021 - 2030 is het uitgangspunt voor ons beleid voor de komende vier jaar. Hier is ook nog geld voor. De landbouw is de eerste gebruiker van het veenweidegebied. Hierdoor staat de functie van de landbouw in die gebieden centraal. Wat betreft het waterbeheer bieden wij ruimte voor meer gerichte peilvakken. Dit is het opdelen in gebieden waarbinnen hetzelfde waterpeil geldt. Die dragen bij aan minimale bodemdaling en beperking van kooldioxide. Daarmee geven wij landbouw, natuur en bewoning een toekomst. Samen met het Wetterskip Fryslân, gemeenten en de betrokkenen in de gebieden werken wij dit verder uit.

Veel woningen in het veenweidegebied kampen met funderingsproblemen. Wij werken al aan een subsidieregeling om eigenaren te helpen met het herstel van hun huizen. Wij hebben extra aandacht voor de grootste probleemgevallen, zoals de zogenoemde 'code-rood woningen'. Samen zorgen wij ervoor dat er een duidelijk toekomstperspectief voor het gebied is. Daarbinnen geven wij betrokkenen de ruimte om eigen plannen te maken.

Water en Bodem

Wij zien dat het klimaat verandert. Weersextremen nemen toe. De bodem daalt. Dit vergroot de kans op zaken als droogteschade, hittestress en wateroverlast. Fryslân moet zich hierop voorbereiden. Een gezonde bodem, schoon en voldoende zoet water en een veilig watersysteem zijn van groot belang.

Bij keuzes in wat in een gebied mogelijk is, kijken wij steeds naar wat de waterhuishouding en de bodem aankunnen. Dit blijkt ook uit de brief 'Water en bodem sturend in de ruimtelijke inrichting', die de Minister van Infrastructuur en Waterstaat aan de Tweede Kamer heeft gestuurd. Dit beleid van het Rijk raakt andere omgevingsprogramma's en toekomstige investeringen. Zoals verkeer en vervoer en nieuwbouwlocaties, de IJsselmeerkust en de waterpeilen in het veenweidegebied en op de hogere zandgronden.

Wij maken in Fryslân onze eigen afwegingen hoe wij met deze uitdagingen omgaan. Dit doen wij samen met Wetterskip Fryslân en met gemeenten. De zorg voor landbouw en voedselproductie en voor natuurbehoud betekent dat overheden samen inzetten op het duurzaam behoud van landbouwgrond en natuurgebieden. Het waterbeleid is daarin ondersteunend.

Drinkwater

Voor het winnen van grondwater voor drinkwater zijn wij als provincie het bevoegd gezag. Wij gaan vanuit die rol de beschikbaarheid van voldoende en schoon drinkwater voor onze inwoners blijven garanderen. Dit doen wij samen met onder andere Vitens en het Wetterskip. Daarbij houden wij rekening met de hiervoor genoemde uitdagingen. Net als met het effect van drinkwaterwinning op de omgeving.

Tegelijkertijd zien wij dat het gebruik van drinkwater de afgelopen jaren flink is toegenomen. Wij vragen onze inwoners om spaarzaam met ons kostbare drinkwater om te gaan. Zodat wij minder water verspillen.

Binnen het waterbeheer onderscheiden wij in Fryslân vier gebieden met ieder hun eigen opgaven: Wadden, klei, veen en zand. Elk van deze gebieden kent zijn eigen fysieke kenmerken, opgaven en sociaaleconomische structuur. Via gebiedsgericht werken geven wij samen met Wetterskip Fryslân daar lokale invulling aan met behoud van de samenhang in het watersysteem. Hierbij zetten wij onder meer in op het vasthouden van meer zoet water en het verstandig gebruik van IJsselmeerwater.

De Omgevingswet vraagt een breder bodembeleid van de provincies. Niet alleen ligt er een focus op de bodemverontreiniging. Maar wij hebben ook aandacht voor het duurzaam en efficiënt beheren en gebruiken van de bodem. Voor de verbetering van de kwaliteit van de landbouwbodems is het Nationaal Programma landbouwbodems opgezet. De doelstelling is een duurzaam beheer van de landbouwbodems. In Fryslân hebben wij dit vertaald in het streven naar een goede bodemkwaliteit en vruchtbare landbouwgronden.

Gemiddeld genomen is dit in Fryslân al op orde. De bodemdaling in veengebieden, verzilting op de klei en verzuring in de zandregio's vragen om nader onderzoek. Met zo nodig een eigen aanpak. Wij doen dit via een lokale aanpak en het water- en bodembeleid.

Wat we bereiken:

- **Landschap.** We houden oog voor de bescherming van belangrijke landschapselementen.
- **Friese producten.** We stimuleren de productie en consumptie van lokale producten.
- **Gebiedsaanpak.** Per gebied geven wij aan welke doelen wij op het gebied van bijvoorbeeld landbouw en natuur behalen. Deze meten wij vooraf en tijdens de rit. Wij blijven deelnemen aan de Fryske Grûntafel.
- **Plattelandsvisie.** Wij maken een plattelandsvisie voor Fryslân in 2050. Deze hangt samen met de Omgevingsvisie.
- **Rijksgeld.** Wij zetten ons in om van het Rijk geld te krijgen voor landbouw, natuur, water en bodem. Dit is nodig om onze doelen te behalen. Wij hebben voor een deel van de doelen zelf alleen geld beschikbaar tot en met 2024. De rijksbijdragen willen wij in een gebied zo breed mogelijk kunnen inzetten.
- **PAS-melders.** Om PAS-melders en andere knelgevallen snel te helpen, doen wij wat wij kunnen. Dat eisen wij ook van het Rijk.
- **Vrijwillige uitkoop.** Met boeren die dat wensen, gaan wij snel in gesprek om hen uit te kopen. De vrijkomende stikstofruimte blijft in onze provincie, vooral voor onze agrarische sector.
- **Voedingsstoffen.** Wij vergroten de mogelijkheden om voedingsstoffen uit menselijke plas en poep als grondstoffen te gebruiken.

- **Stikstofscheiding.** In de uitvoering van het stikstofbeleid van de provincie komt er bij de term 'stikstof' een duidelijk onderscheid tussen 'ammoniak (NH₃) en stikstofoxiden (NO_x)'.
- **Weidevogels.** Met extra inzet beschermen wij de grutto en andere weidevogels en verstevigen wij het bevorderen van de biodiversiteit. Daarbij hoort de aanpak van dieren die het voorzien hebben op weidevogels.
- **Wild- en faunabeheer.** Wij ondersteunen en erkennen de rol van wild- en faunabeheerders door ze op dezelfde manier als natuurbeheerders te behandelen.
- **Natuurbeheer.** Wij stimuleren agrarisch natuurbeheer door vergoedingen voor langere tijd en liefst structureel te verstrekken.
- **Waterpeil.** Het realiseren van meer gerichte peilvakken maken wij mogelijk door in het veenweidegebied extra geld voor het beheer beschikbaar te stellen.
- **Bodembeleid.** Wij werken verder aan ons integrale bodembeleid. Hiervoor is meer onderzoek nodig.
- **Nieuwbouwtoiletten.** Samen met gemeenten stimuleren wij dat er in nieuwbouwwoningen toiletten komen, die mensen zonder drinkwater kunnen doorspoelen.
- **Medicijnresten.** Om risico's voor het (drink)water te beperken, zetten wij ons binnen het Noord-Nederlands Netwerk Medicijnresten Nederland steviger in om medicijnresten in grond- en oppervlaktewater te beperken.

3

Investeren in de woonomgeving

In oppervlakte is Fryslân de grootste provincie van Nederland. Als wij al ons land en water meetellen. Wij zorgen ervoor dat Fryslân mooi blijft. De ruimte hier gebruiken wij op de juiste wijze. Voor alle functies die hier zijn. Nieuwe ontwikkelingen passen wij zo goed mogelijk in ons landschap in. Waarbij water een bepalend element is. Dit geldt voor nieuwe wegen, nieuwe wijken en nieuwe woningen. Tegelijk hechten wij aan het behoud van ons kenmerkende landschap.

Hierin hebben wij wel wat te doen. Het Rijk vraagt van ons te werken aan de Nationale Omgevingsvisie Extra, de NOVEX. Wij brengen hiervoor onze eigen ruimtelijke 'opgaven' in kaart. Wat komt er op ons af, wat moet er allemaal gebeuren? Hoe kunnen wij hiermee omgaan? Wij nemen dit op in kaarten met toelichting. Dit zijn de zogeheten ontwikkelperspectieven. Daarna maken wij keuzes in onze volgende versie van de Provinciale Omgevingsvisie. Die gaan wij deze bestuursperiode maken. Dit doen wij natuurlijk niet alleen. Hier betrekken wij samenleving, gemeenten en Wetterskip Fryslân bij.

Het Rijk heeft een lijst opgesteld met nationale opgaven en doelstellingen die Fryslân hierin moet meenemen. Dit gaat bijvoorbeeld over landbouw, natuur en economie. Of over energie, wonen en infrastructuur. In alle gevallen bouwen wij verder op de kenmerken en kwaliteit van het Friese landschap. Wij gaan zoveel mogelijk combineren: dwarsverbanden maken, meervoudig gebruik van de ruimte. De belangrijke ontwikkelingen in Fryslân, zoals de samenstelling van onze bevolking, nemen wij hierin mee.

Mobiliteit

Het bevorderen van mobiliteit is van groot belang voor de leefbaarheid. Onze provincie heeft een jarenlange achterstand op het gebied van bereikbaarheid en openbaar vervoer. Dit heeft geleid tot sociale en economische achterstelling.

Wij maken ons sterk voor een betere bereikbaarheid binnen Fryslân. Voor nu en voor de toekomst. Op de korte termijn gaat het hierbij om versterking van ons regionale openbaar vervoer. Vooral op het platteland. Waarbij wij zoeken naar nieuwe, kleinschalige manieren van vervoer. Daarnaast is de versterking van de huidige treinverbinding Leeuwarden-Zwolle noodzakelijk. Voor de verbinding van onze provincie met de Randstad en de rest van het land.

De verwachting is dat de minister eind 2024 met de Startbeslissing voor de Lelylijn komt. Het gaat hierbij om de variant met een volwaardige aftakking naar Leeuwarden. Om de belangen voor Fryslân goed te vertegenwoordigen, zijn wij als Fryslân actief betrokken. Wij brengen hiervoor, samen met Provinciale Staten, het sociaaleconomische en maatschappelijke effect en de gevolgen voor natuur en landschap voor Fryslân in kaart. Wij beschouwen hierbij infrastructuur en woningbouw (ook zoals in NOVEX) als afzonderlijke opgaven.

Wij spreken het Rijk aan op zijn verantwoordelijkheden voor de rijksinfrastructuur in Fryslân. Daaronder valt bijvoorbeeld de bereikbaarheid van de Waddeneilanden. En ook de staat van de bruggen en aquaducten van het Prinses Margrietkanaal. Incidenten zoals rondom het aquaduct in de A7 tussen Joure en Sneek en bij de hefbrug van de pier bij Holwert mogen niet weer voorkomen.

Wadden

De discussie rond het beheer van de vaargeulen en de Waddenveerhavens is bekend. Voor ons is het helder. Het Rijk moet de bereikbaarheid van de Waddeneilanden te allen tijde waarborgen.

Ook op andere onderdelen houden wij de positie van het Waddengebied scherp in de gaten. Dit is nodig vanwege de bijzondere aard van dit Unesco werelderfgoed. Met veel natuur, relatief weinig bewoners, veel bezoekers en veel verschillende belangen. Hier zijn op maat gesneden oplossingen voor afwijkende omstandigheden nodig. Wij hechten aan de lijn die is ingezet om te komen tot minder bestuurlijke drukte: minder overlegorganen en vergaderingen, meer actie. Zodat wij het geld zoveel mogelijk inzetten voor het Waddengebied en de mensen.

Voor de cofinanciering van de projecten uit het Waddenfonds is al geld beschikbaar. Wij vinden het van belang dat bestaande programma's doorgaan. Daarbij kijken wij hoe wij dit – samen met het Rijk – mogelijk maken.

Laadpalen

Wij volgen de ontwikkeling van het gebruik van elektrische auto's. Wij brengen in kaart wat er nodig is om een dekkend netwerk met voldoende laadpalen te krijgen. Daarbij kijken wij wat de rol van de provincie hierin is.

Woningen

Er zijn te weinig woningen voor onze inwoners. Met alle gevolgen van dien. Zo kunnen jongeren geen huis vinden in het dorp waar ze zijn opgegroeid. Veel mensen kunnen niet naar een betaalbare woning doorstromen. Wij moeten met elkaar hard aan de slag. Wij hebben in Fryslân 17.500 woningen te bouwen. Dit hebben wij afgesproken in de woondeals. Alle kernen in onze provincie moeten de mogelijkheid krijgen om naar aard, schaal en karakter bij te bouwen. Samen met de Friese gemeenten gaan wij hier aan werken.

Een substantieel deel daarvan moet sociale woningbouw zijn. Voor huurders en kopers. Met gemeenten gaan wij na hoe mensen met een sociale, maatschappelijke of economische binding met een dorp, wijk of eiland daar voorrang op een woning kunnen krijgen.

Wij onderstrepen het belang van voldoende woonvormen voor ouderen. Dit is ook nodig vanwege de ontwikkeling dat mensen zolang mogelijk zelfstandig moeten kunnen wonen. Wij bieden kennis en cijfers over de vergrijzing aan. Daarmee onderbouwen wij het beleid dat wij samen met gemeenten, woningbouwcorporaties en andere organisaties voeren.

Bij de ontwikkeling van de nieuwe woningen gaan wij onze ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit behouden. Geen VINEX-wijken. Maar juist passend bij de aard en schaal van Fryslân. Oude bedrijfsgebouwen bieden mogelijkheden voor appartementen. Dat juichen wij toe. Hier zijn ook fondsen voor. In lijn met de woondeal 2023 werken wij als provincie samen met de gemeenten een Fries Woonplan verder uit.

Elke Fries behoort thuis toegang tot snel internet te hebben. Iedereen moet digitaal kunnen meekomen.

Wat we bereiken:

- **Woningen.** Woningbouw naar aard, schaal en karakter in alle Friese kernen.
- **Werpsterhoeke.** Inzetten lobby op eerdere realisatie station Werpsterhoeke en op het behoud van de vierde trein Leeuwarden - Zwolle.
- **Havenvisie.** Gedeputeerde Staten komen met een integrale Friese havenvisie. Waarbij wij infrastructuur en economie samen laten optrekken. De genomen besluiten over de vaarwegen naar Drachten en Heerenveen blijven staan. Wij blijven ons inzetten voor het opwaarderen van het Van Harinxmakanaal.
- **Verkeersveiligheid.** Gedeputeerde Staten leveren tweede helft van 2024 een integrale visie op over verkeersveiligheid. Bij het opstellen hiervan betreft het college de gemeenten, Rijkswaterstaat en Prorail.
- **Fietsprovincie.** Wij gaan zorgen dat wij de fietsprovincie van Nederland zijn. Het fietssnelwegennetwerk realiseren wij verder.
- **Bruggen en vaargeulen.** Er zijn meerdere rijkskunstwerken die van groot belang zijn voor de Friese samenleving. Denk aan de bruggen bij Kootstertille en Skûlenboarch en het aquaduct Kruiswater bij Bolsward. En aan de vaargeulen Boontjes en bij Ameland. Vanuit de provincie voeren wij de druk op het Rijk op, steunen wij de lobby en waar nodig (lokaal) onderzoek.
- **Integraal plan voor mobiliteit.** Gedeputeerde Staten komen met een integraal plan voor mobiliteit in onze provincie. Dat naast ontsluiting van onze provincie ten minste ingaat op goedkopere tickets. Zodat meer mensen gebruik maken van het OV, op toegankelijkheid van het OV voor iedereen en op het stimuleren van innovatie van onderop. Wij stimuleren initiatieven voor nieuwe, kleinschalige alternatieven voor openbaar vervoer in het landelijk gebied.

Investeren in schone energie

Meer schone energie uit eigen provincie is noodzakelijk. Het maakt ons minder afhankelijk van olie en gas. Het is goed voor het milieu en de toekomst van onze kinderen. Het kan zorgen voor betaalbare energie. Zo werken wij aan een schone provincie zonder energiearmoede. Vandaar dat wij het voor inwoners en bedrijven makkelijker maken om daar aan mee te doen. Energiebesparing draagt er aan bij. Wat je niet verbruikt, hoef je niet op te wekken of te betalen. Dat moedigen wij aan. Met minder regels en meer financiële hulp. Zodat wij samen op energiegebied Fryslân vooruit helpen.

Zon en wind in onze provincie zijn van iedereen. Als wij daar energie en opbrengsten uit halen, moet iedereen daarvan kunnen profiteren. Windpark Fryslân en nieuwe duurzame energieprojecten bieden hiervoor mogelijkheden. Vandaar dat wij geld gaan steken in projecten voor schone energie. Die een passende plek krijgen in het landschap.

Betaalbare rekening

Daarbij richten wij ons vooral op mensen die nu geen geld hebben om hun huis op duurzame wijze zuiniger te maken. Juist zij hebben last van hoge prijzen. Zij weten wat energiearmoede is. Met subsidies en rentevrije leningen kunnen wij hun helpen. Om zo weer een betaalbare energierekening te krijgen.

De subsidieregelingen op energiegebied maken wij eenvoudiger. Voor inwoners, bedrijven en organisaties. Waar mogelijk geven wij juridische en financiële hulp bij

energieprojecten. Of het nu gaat om het isoleren van een woning, de activiteiten van een lokale energiecoöperatie of het vergroenen van bedrijven. Er komt samen met gemeenten één provinciaal loket waar iedereen terecht kan. Met informatie over gemeentelijke subsidieregelingen op energiegebied. Provinciale teams geven energieadviezen.

Verzwarend van het elektriciteitsnet is nodig. Het net loopt nu tegen zijn grenzen aan. Dat zet niet alleen de rem op de opwekking van meer schone energie. Maar ook op de uitbreiding van bedrijven. Vandaar dat wij bedrijven en agrariërs mogelijkheden bieden meer energie op te wekken en op te slaan. Dit laatste kan met hulp van energiehubs.

Verantwoorde energieopwekking

Nieuwe vormen van energie zijn ook nodig om minder afhankelijk te zijn van olie en gas. Wij zijn voor het opwekken van energie in eigen omgeving. Maar hechten er wel aan dat dit verantwoord gebeurt. Met in de eerste plaats respect voor het open Friese landschap. Nieuwe windmolens en zonnepanelen mogen daar geen afbreuk aan doen.

Voor zonnepanelen is nog genoeg ruimte op daken. Wij zorgen dat wij weten hoeveel de daken nu al opleveren en wat daar bij kan. Wij plaatsen geen zonnepanelen op landbouwgrond. Opwekken van zonne-energie kan wel op braakliggend terrein. Bijvoorbeeld langs provinciale- en rijkswegen. Of in de oksels van kruisende auto-wegen. Ook bieden zandwinplassen kansen.

In het landelijk gebied staan wij onder strikte voorwaarden meer kleine windmolens toe. Deze hebben een maximale as-hoogte van 15 meter. Ze moeten passen in het landschap. De opgewekte energie is alleen voor eigen gebruik bestemd. Deze molens mogen nu al bij agrarische bedrijven. Wij staan ze nu ook toe bij agrarische hulp-bedrijven en recreatieve voorzieningen.

Op een beperkt aantal bedrijventerreinen kunnen meer windmolens komen. Dit geldt alleen voor terreinen met enige omvang binnen stedelijk gebied (Leeuwarden, Drachten, Heerenveen en Sneek). Ook hier is de landschappelijke inpasbaarheid noodzaak. De tiphoogte is maximaal 100 meter. Dit is gelijk aan [het bestaande beleid](#) uit de Verordening Romte. Bestaande dorpsmolens mogen opschalen tot een tip-hoogte van maximaal 100 meter.

Daarnaast verkennen wij met de Friese energiecoöperaties of wij samen geld willen steken in windparken die het Rijk op dit moment ontwikkelt. Dit doen wij in overleg met het Rijk. De opbrengsten zijn niet voor de aandeelhouders van grote energie-bedrijven. Maar krijgen een maatschappelijke bestemming.

Op bepaalde bedrijventerreinen zijn specifieke problemen met de energievoorziening. Wij houden ons de mogelijkheid voor om hiervoor met een oplossing op maat te komen.

Wij bevorderen dat agrariërs lokaal meer groen gas produceren. Hierdoor stoten ze minder stikstof uit, zorgen ze voor duurzame energie en bevorderen ze de biodiversiteit. Deze zogeheten Friese Drieslag moedigen wij verder aan. Samen met het Fries Programma voor het Landelijk Gebied zetten wij hier verder op in.

Aardgasbaten

Wij blijven tegen de winning van olie en gas in Fryslân. Ook vanwege het risico op schade door bodemdaling. Wel hechten wij aan uitvoering van [de motie Mulder en Van Wijngaarden](#). Die vraagt om een betere verdeling van de opbrengsten. Wij vinden dat de regio recht heeft op de 'Friese norm' van een derde van de aardgasbaten in een gebied. Door het definitieve einde van de gaswinning in Groningen, verwachten wij dat de druk op winning uit kleine velden zal toenemen. Hier zijn wij extra alert op.

Wij moedigen de opslag en opwekking aan van schone energie, zoals via blue energy, aquathermie, waterstof, biobrandstoffen en groene ammoniak. Het watertechnologie-cluster rond Wetsus kan hierin een rol spelen. Wij kijken hoe er lokale warmtenetten zonder aardgas kunnen komen. Als waterrijke provincie kunnen wij daarmee voorop lopen in Europa. Wij gaan verder met de bestaande proef met warmte uit water. Die krijgt op andere plaatsen een vervolg.

Op deze manier halen wij niet alleen de doelen die voor 2030 gelden. Maar werken wij ook aan de aardgasvrije samenleving die wij in 2050 zijn. Op betaalbare en landschap-pelijk verantwoorde wijze. Samen met de inwoners en bedrijven in Fryslân. Op een manier die bij onze provincie past.

Wat we bereiken:

- **Energieprojecten.** Wij gaan als provincie zelf (mee)investeren in duurzame energieprojecten. Dit kunnen onder andere projecten zijn vanuit lokale energie-coöperaties. Ook deze opbrengsten gebruiken wij om woningen beter te isoleren en te verduurzamen en voor andere energieprojecten.
- **Windmolens.** De plaatsing van nieuwe windmolens kan in een aantal gevallen onder voorwaarden. Gedeputeerde Staten komen hiervoor met een voorstel. Verantwoorde inpassing in het open Friese landschap is hiervoor de belangrijkste voorwaarde.
- **Dorpsmolens.** Om na te gaan hoeveel behoefte er is aan dorpsmolens inventariseren wij deze bestuursperiode welke initiatieven voor dorpsmolens er zijn.
- **Zonneladder.** Zonneparken en grootschalige windmolenparken op landbouwgrond zijn niet toegestaan. Voor de keuze van nieuwe zonneparken gebruiken wij de zogeheten landelijke bestaande '[zonneladder](#)' methodiek.
- **Energieloket.** Er komt één energieloket waar inwoners, bedrijven en organisaties informatie kunnen krijgen hoe ze eenvoudig energie kunnen opwekken. De regelingen maken wij simpeler. Dit doen wij in overleg met de inwoners.
- **Nieuwe energievormen.** Wij ondersteunen de ontwikkeling van meer schone energie. Bijvoorbeeld via blue energy, waterstof en aquathermie, door deel te nemen in windparken op zee en via de opwekking van biogas door agrariërs.
- **Gasbaten.** Wij spreken met het Rijk af dat in een regio waar gaswinning plaatsvindt, een derde van de gasbaten naar die regio hoort te gaan.
- **Tegelwippen.** We doen mee aan [het Nederlands Kampioenschap tegelwippen](#). Dit doen wij samen met gemeenten.
- **Waterstof.** Wij zoeken actief de samenwerking met Groningen en Drenthe ten aanzien van de verdere ontwikkeling van waterstof.

5

Investeren in werkgelegenheid

Iedere inwoner van Fryslân moet de eigen talenten kunnen ontwikkelen en het juiste werk kunnen vinden. Voor bedrijven is groei van het aanbod van personeel nodig om verder te kunnen groeien. Hiervoor moeten wij jongeren in Fryslân houden en hier naartoe halen. Dat kan als wij duidelijker maken hoe prettig het hier wonen en werken is. Wij stellen ons op naast de ondernemer en helpen waar dit kan. Dat is belangrijker dan controleren. Het papierwerk maken wij eenvoudiger. Wij zetten verder in op de vijf sectoren die eerder zijn geselecteerd. Dit kan de komende jaren veel kansen bieden. Het versterkt de brede welvaart. Wij trekken hiervoor samen op met het bedrijfsleven, opleidingen en andere overheden.

Als provincie spelen wij een rol in arbeidsmarktregio. Daarin gaan wij na hoe wij voor meer en passend personeel kunnen zorgen. Samen met gemeenten, vakbonden, werkgevers, UWV en scholen. Door vergrijzing komen wij werknemers tekort. Bijvoorbeeld in de zorg. Hoe vullen wij die banen in? Daarvoor moeten wij jongeren hier houden. En hier naartoe halen. Onderwijs moet beter aansluiten op de arbeidsmarkt. Wij zetten in op het mbo, op vakmanschap en op Leeuwarden als studentenstad. Iedereen moet stappen kunnen zetten om te blijven leren en ontwikkelen. Van peuter tot promovendus. Omscholing van oudere groepen is nodig. Net als het activeren van wie nu niet werkt.

Waar het lijkt alsof de banen voor het oprapen liggen, geldt dit niet voor iedereen. Dat moet anders. Bedrijven helpen wij mee om nieuwe vindingen om te zetten in productiewerk. Want daar is behoefte aan.

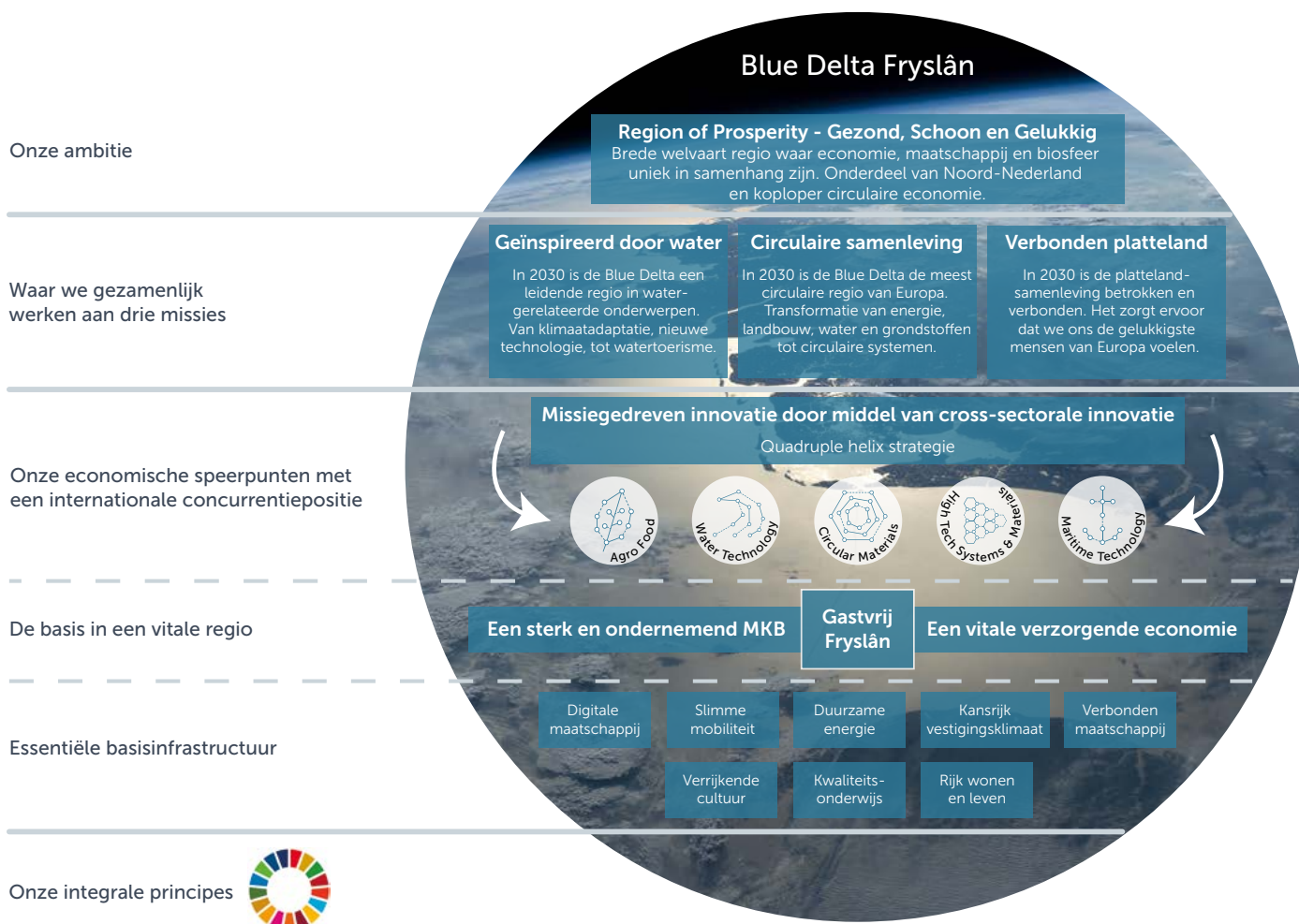
Bij regelingen en vergunningen staat eenvoud en doeltreffendheid voorop. Met minder loketten die wel simpeler te bereiken zijn. Minder praten, meer doen.

Eén agenda, één loket

Wij werken aan één economische agenda voor Fryslân. Aan een schoon, gelukkig en gezond Fryslân. Door op de koers die met bedrijven, onderwijs en gemeenten is ingezet. Net als met het onderwijsakkoord. Wij zetten verder in op vijf sectoren met de bijbehorende campussen: agrarische producten, watertechnologie, herbruikbare materialen, hoogwaardige systemen en materialen en maritieme technologie. Daarin ondersteunen wij vernieuwingen en het aantrekken van bedrijven. Dit staat beschreven in de 'Blue Delta'-bol van het Innovatiepact Fryslân.

Met de andere overheden komen wij tot één ondernemersloket voor Fryslân. Wij gaan hiervoor door met de organisatie Ynbusiness.

In de economische agenda krijgt circulaire economie een prominente rol. Helemaal richting 2025. Dat willen wij als het jaar van de circulaire economie bestempelen. Wij behouden als Fryslân onze koppositie op dit terrein en dragen dit beter uit. Wij gaan ons hier verder in ontwikkelen. Met als wens dat er geen afval overblijft. Als provinciale organisatie horen wij het goede voorbeeld te geven. Laten zien hoe wij verantwoord omgaan met mensen en materialen. Zodat anderen dit ook gaan doen. Met hulp van nieuwe technieken die in de praktijk te gebruiken zijn. Dat levert ook nog eens banen op.

Wij zijn trots op onze recreatie- en gastvrijheidssector. Die moet zich verder kunnen ontwikkelen. Wij moeten laten zien dat deze sector er voor elke inkomensgroep is. Daarin hebben toerismepromotors Merk Fryslân en Toerisme Alliantie Fryslân een belangrijke rol. Merk Fryslân kan ook meer aan regiomarketing doen: laten zien dat het prettig wonen, studeren en werken in Fryslân is.

Plattelandstoets

Emancipatie van het platteland is nodig. Uit dorpen zijn te veel voorzieningen verdwenen. Herstel is nodig. Wij moeten het weer opbouwen. Voor het maken van beleid ontwikkelen wij een plattelandstoets. Zoals er voor de Waddeneilanden vanuit het Rijk een Waddentoets geldt. De plattelandstoets geeft aan wat voor gevolgen het beleid voor het landelijk gebied heeft. Wij moeten aandacht hebben voor het winkelbestand. Het verbeteren van winkelgebieden ondersteunen. Zowel in kleinere als in grotere plaatsen.

Wij denken dat Fryslân te weinig geld van de Europese Unie en het Rijk krijgt. Meer geld maakt uitvoering van meer projecten mogelijk. Hierin moeten wij optrekken met het bedrijfsleven.

Visserij

De visserij is van belang voor Fryslân. Deze sector staat onder druk. Onder meer door Europese ontwikkelingen. Daar is landelijk te weinig aandacht voor. Wij zetten ons in voor onze vissers. Dit doen wij richting het Rijk en samen met het Rijk in Europa. Wij zorgen hier dat de infrastructuur op orde is en dat wij in ons economisch beleid aandacht hebben voor de visserij. Het visserijbeleid is voor het grootste deel beleid van de Europese Unie.

Wat we bereiken:

- **Circulair.** Circulariteit is nog een ingewikkeld begrip. Dit moet voor iedereen praktischer, logischer en begrijpelijker zijn. Zodat het eenvoudig navolging krijgt en werkgelegenheid oplevert. Dit doen wij samen met de Vereniging voor Circulair Fryslân. Wij toetsen ons provinciale werk aan het principe van circulaire economie.
- **Bedrijventerreinen.** Bij de circulaire economie kan het herverkavelen van bedrijventerreinen horen. Dit voorkomt leegstand. Het kan zorgen voor minder energieverbruik en groenere bedrijventerreinen.
- **Voorbeeldfunctie.** Bij verantwoord gebruik en opnieuw gebruik van materiaal loopt de provincie voorop en geeft ze het goede voorbeeld. Niet meedoen aan de wegwerpmaatschappij door bijvoorbeeld dienstauto's en stoelen en bureaus niet te snel af te danken. Het licht in het Provinciehuis brandt alleen onder werktijd.
- **Plattelandstoets.** Wij hebben meer oog voor het in stand houden van voorzieningen op het platteland. Voor nieuw beleid geldt een plattelandstoets. Zodat het beleid bijdraagt aan de leefbaarheid van het platteland.
- **Winkelgebieden.** Er komt gericht beleid voor winkelgebieden, de zogeheten retailagenda. Zowel voor binnensteden als voor dorpen. Wij erkennen het principe van de zogeheten 'nieuwe winkelstraat'. Dit doen wij graag samen met het Fries Centrumnetwerk.
- **Congres Duurzaam toerisme.** Er komt deze bestuursperiode op één van onze eilanden een internationaal congres rondom het vraagstuk duurzaam toerisme. Hoe economie en toerisme in evenwicht met de leefbaarheid en de natuur blijven.

- **Gastvrij.** We blijven investeren in Gastvrij Fryslân.
- **Bedrijventerreinen.** We zetten in op het vergroenen van bedrijventerreinen.
- **Geld van elders.** Met de juiste belangenbehartiging zetten wij in op internationalisering. Wij halen meer geld binnen van het Rijk en de Europese Unie. Samen met ondernemers en het onderwijs. Om de economie te versterken. Hiervoor is op korte termijn een plan voor het Friese Europeabeleid nodig.
- **Duitsland.** Aansluitend op ons beleid voor het Rijk en Europa maken wij een agenda voor economische samenwerking met Duitsland. Dat is onze belangrijkste internationale handelspartner. Wij gaan hierdoor de internationalisering en export bevorderen.
- **Aantrekken van bedrijven.** De provincie vernieuwt samen met de gemeenten het beleid om bedrijven aan te trekken. Dit stemt ze af met de Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij.
- **Evenementen.** Vanuit ons geld voor gastvrijheidseconomie kijken wij naar deelname aan belangrijke evenementen. Daarbij is verbondenheid met kennisontwikkeling, arbeid en toerisme van belang. Eén daarvan is de Tallships Races in Harlingen in 2026. Wij betalen hier aan mee. De provinciale wens om een internationale wielerronde naar Fryslân te halen, is deze periode vooralsnog financieel onhaalbaar.

Investeren in de samenleving

Vrijwilligers spelen de hoofdrol in dorpen, wijken en verenigingen. Of het nu gaat om cultuur, sport of andere sociale activiteiten. Ze vormen het cement in de Friese samenleving. Zonder vrijwilligers geen Friese samenleving. Vandaar dat wij het van groot belang vinden dat vrijwilligers, verenigingen en organisaties hun gewaardeerde en noodzakelijke werk kunnen voortzetten. Taal en cultuur verbinden ons. Ze kunnen op blijvende ondersteuning van ons rekenen. Zodat wij een provincie zijn waarin iedereen zich thuis voelt.

Leefbaarheid

Wij vinden het van groot belang dat wij als provincie blijven bijdragen aan de leefbaarheid in wijken, buurten en dorpen. Zo kunnen wij lokale ideeën honoreren die de leefomgeving laten bruisen. Ook dat is investeren in Fryslân. Dit doen wij samen met gemeenten. Bijvoorbeeld bij Regio Deals of via het Iepen Mienskipsfûns. Medio 2024 komen Gedeputeerde Staten met een voorstel hiervoor.

Wij moeten beter uitdragen dat het prettig wonen en werken is in Fryslân. Zodat bijvoorbeeld jong en oud in de dorpen en wijken blijven. Zodat wij onze voorzieningen in stand kunnen houden. Zoals die van huisarts en de politie.

Het is geen vanzelfsprekendheid dat vrijwilligers doorgaan met hun belangeloze inzet. Ze kampen met te veel en te ingewikkelde regels waaraan hun activiteiten moeten voldoen. Dat moet makkelijker. Verenigingen hebben moeite om aan voldoende bestuurders en voldoende kennis te komen. Terwijl de eisen voor hen alleen maar toenemen.

Het dreigende einde van Doarpswurk maakt dit lastiger. Ondersteuning valt dan weg. Netwerken en infrastructuren verdwijnen. Die bouw je niet zomaar weer op. Vandaar dat wij Doarpswurk behouden.

Er is al een proef hoe Doarpswurk samen met Sport Fryslân en Keunstwurk een rol kunnen spelen bij het ondersteunen van verenigingen, organisaties en vrijwilligers. Hier maken wij de provinciale inzet van. Met het versterken van de taken van Sport Fryslân kan Doarpswurk zo een onafhankelijk adviseur voor onze dorpen blijven.

Met deze organisaties bouwen wij aan een sterke ondersteuning voor initiatieven van onze mienskip. Voor de ondersteuning komt één loket dat makkelijk te vinden en bereiken is. Daarnaast kijken wij hoe wij kunnen zorgen dat ze op het gebied van bedrijfsvoering slim zaken gaan combineren. Hierdoor komt er zoveel mogelijk geld direct beschikbaar voor leefbaarheidsprojecten.

Voor het geld voor de projecten uit de samenwerkingsagenda met Leeuwarden kijken wij naar de lopende programma's.

Friese taal en cultuur

Taal en cultuur vormen een essentieel onderdeel van onze samenleving. Daar moeten wij een wezenlijke bijdrage aan leveren. Als wij als provincie ons niet serieus inzetten voor de Friese taal, doen andere partijen dat ook niet. Het Fries moet zichtbaarder zijn. Zodat wij het meer gebruiken.

Om het geld voor het Fries effectiever te gebruiken, kijken wij hoe meer samenwerking tussen de vele organisaties mogelijk is. Daardoor gaat er minder geld naar het kantoor en meer naar de praktijk.

Wij willen de komende jaren meters maken op het gebied van de Friese taal. Ondersteuning van de provincie is nodig om de ambities in 2030 te halen. Wij blijven daarbij streven naar een eigen onderwijsinspectie. Die niet alleen kijkt naar het aanbod, maar ook naar de uitvoering van de taalprofielen. Voor zichtbaarheid van het Fries en de streektaalen stellen wij voorwaarden bij het verstrekken van provinciale subsidies. Uiteraard kunnen de jongste inwoners van Fryslân en hun ouders rekenen op het Taalkado.

Wij stimuleren dat nieuwkomers die in de zorg gaan werken Friese taalles krijgen. Hierdoor kunnen ze beter in contact komen met vooral oudere patiënten.

Vanzelfsprekend hebben wij aandacht voor streektaalen als het Bildts, Stellingwerfs en het Stadsfries. Instanties moeten weten waar ze financieel op kunnen rekenen. Ook daarin zijn wij een betrouwbare overheid. Wij investeren daarom in taal en cultuur.

Op het gebied van cultuur loopt deze periode het huidige beleid Nij Poadium af. Wij willen inzetten op een robuuste basisinfrastructuur. Instellingen en organisaties die het verhaal van Fryslân vertellen, verdienen waar mogelijk steun. Wij willen meer geld uit landelijke en Europese fondsen en subsidieregelingen naar Fryslân halen. Dit kan bijvoorbeeld samen met Arcadia.

Gezondheid en sport

Stimuleren van de gezondheid dient veel doelen. Het beperkt zorgkosten. Het zorgt ervoor dat mensen beter in hun vel zitten. Vandaar dat wij er aan bij gaan dragen dat inwoners hier op een gezonde en gelukkige wijze een hoge leeftijd kunnen bereiken. Het stimuleren van sport en een gezonde leefstijl past daarbij. Wij zetten het Friese sportbeleid voort.

Vluchtelingen

Vanuit solidariteit en naastenliefde vinden wij het van belang dat Fryslân vluchtelingen op een goede manier opvangt. Zodat ze gelijk kunnen meedoen in het dorps- en buurtleven. Als dit gewenst is, spelen wij hier in overleg met Rijk en gemeenten een rol in. Bijvoorbeeld om via de arbeidsmarktregio mee te helpen vluchtelingen en statushouders makkelijker aan de slag te krijgen op onze arbeidsmarkt.

Wat we bereiken:

- **Verminderen regeldruk.** Wie een activiteit wil organiseren kan terecht op één plek waar ze je helpen met het voldoen aan de regels. Er gaan ook minder regels gelden. Minder en makkelijker.
- **Vergunningen.** Voor gemeentegrensoverschrijdende en meerjarige evenementen vereenvoudigen wij de vergunningprocedures. Zoals bijvoorbeeld de Fietselfstedentocht en het Skûtsjesilen. Wij zoeken de gemeenten hierover actief op. Om samen te kijken naar een oplossing.
- **Ondersteuning verenigingen.** Verenigingen en initiatieven moeten voldoende ondersteuning voor hun bestuur en activiteiten krijgen via Doarpswurk, Keunstwurk en Sport Fryslân. Voor financiering van activiteiten kunnen ze terecht bij provinciale fondsen.
- **Leefbaarheid.** Wij nodigen gemeenten en inwoners uit om samen te werken aan een actieplan hoe wij de samenleving kunnen ondersteunen op het gebied van leefbaarheid. Wij zetten de regelingen voor het Iepen Mienskipfûns voort.
- Binnen **het Iepen Mienskipfûns** komt een regeling 'Lytse Mienskipsinisjativen' en een onderhoudsfonds voor multifunctionele gebouwen, dorpshuizen en wijkcentra.
- **Taal.** Als provincie zijn wij de hoeder zijn van de Friese taal. Wij zorgen voor meer rijksgeld voor het Fries. Bestaande organisaties op taalgebied moeten meer samenwerken en het geld efficiënter gebruiken. Het gaat nu te versnipperd. Met soms te kleine bedragen. Het moet centraler. Behoud van de volwaardige leerstoel Fries op universitair niveau is een vereiste.
- We zetten vol in op het **Taalplan Frysk 2030**. Binnen de Bestuursafpraak Friese Taal en Cultuur (BFTK) willen wij meer aandacht voor onze Friese geschiedenis. Met het Rijk maken wij afspraken over meer rijksgeld voor de tweede rijkstaal.
- **Cultuur.** Om de extra inzet voor cultuur te ondersteunen, kijken wij ook naar kansen om cultuur en andere ambities aan elkaar te koppelen. Mogelijk zijn musea als het Fries Natuurmuseum en het Landbouwmuseum te helpen met geld uit de natuurhoek voor de educatiefunctie. Wij ondersteunen initiatiefnemers met een onafhankelijk cultuurfonds voor incidentele kunst- en cultuurprojecten. Dit richt zich op 'Jonge Makers', hofabrya en andere kunstenaars die (nog) geen aansluiting hebben op bestaande regelingen.
- **Museumbezoek door jeugd.** Er komt een plan om basisschooljeugd in de gelegenheid te stellen vaker musea te bezoeken.
- **Jeugdsport.** Wij willen stimuleren dat het voor ieder kind mogelijk is om te sporten.

- **Gezond en gelukkig oud worden.** Wij blijven de bloeizone (stimuleren gezondheid) ondersteunen. Wij nemen deel aan de tafel 'Seker en Sûn'.
- **Sport.** Wij stimuleren sport en sportevenementen, vooral deelname aan Friese sporten.
- **Initiatieven.** Wij ondersteunen de maatschappelijke initiatieven Nanneiid en Tsjûkemar. Bij andere nieuwe initiatieven kijken wij hoe wij daarmee omgaan.
- **Leefbaarheid.** Wij ondersteunen sociale leefbaarheidsprojecten.
- **Culturele instellingen.** Vele culturele instellingen krijgen geld voor hun culturele taak. Daar voegen wij enkele instellingen aan toe die dit de afgelopen jaren niet of nauwelijks kregen, maar die wel fors gaan investeren.

Investeren in cijfers

In het financiële beleid gaan wij verder op de ingezette solide koers. Wij hebben tegelijk gekeken naar een betere verhouding tussen wat wij uitgeven en wat wij achter de hand houden. Dit geeft meer financiële mogelijkheden voor de komende jaren. Hierdoor kunnen wij zelf de komende vier jaar zo'n € 175 miljoen extra investeren in Fryslân.

Wij verwachten de komende tijd duidelijkheid over het geld dat wij van het Rijk voor een aantal zaken krijgen. Zoals het Fries Programma Landelijk Gebied. Geregeld maken wij de balans op en kijken wij welke gevolgen dit heeft. Wij kijken ondertussen eveneens naar het takenpakket van de provincie. Zodat duidelijk is waar wij van zijn en waar wij ons verantwoordelijk voor voelen.

Wij zorgen eveneens dat er meer geld uit de Europese Unie naar Fryslân komt.

Uitgangspunten voor het financiële beleid:

- De meerjarenbegroting is structureel sluitend. Dit betekent dat de begroting op een termijn van zo'n tien jaar sluitend is.
- Om in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen streven wij er naar om hiervoor structurele financiële ruimte beschikbaar te houden.
- De minimale stand van de Vrij Aanwendbare Reserve bedraagt € 10 miljoen
- Structurele uitgaven dekken wij uit structurele middelen.
- Bij inzet van revolverende middelen zijn de gedeerde rendementen gedekt: de rente die wij mislopen of die wij moeten betalen dekken wij af.
- Geld geven wij alleen uit als wij alle kosten en (eventuele) structurele financiële gevolgen van een activiteit kunnen betalen.

- Bij elk voorstel aan Provinciale Staten dat geld kost, maken wij duidelijk hoe wij dit op verantwoorde wijze betalen.
- Gedeputeerde Staten voeren alleen moties uit die financieel gedekt zijn. Bij amendementen verwachten wij van Provinciale Staten dezelfde discipline.
- Aan het meefinancieren in projecten van anderen stellen wij voorwaarden zodat wij goed zicht kunnen houden op de resultaten. De verplichting tot verantwoording moet in verhouding staan tot de inspanning die de ander levert.
- Als wij financiële afspraken maken met anderen zijn die voor ons hard. Tegenvallers of extra benodigde middelen zijn voor rekening van de partij die deze het beste had kunnen voorzien. Dat is over het algemeen de partij waarmee wij die afspraken hebben gemaakt.

Financieel zoeken wij de balans tussen wat wij nodig hebben voor de toekomst en wat wij nu kunnen besteden. Om te kunnen investeren, accepteren wij tijdelijk dat wij het bedrag verlagen dat nodig is om risico's op te vangen. Deze zogeheten weerstandsnorm brengen wij van 'ruim voldoende' naar 'voldoende'. Onze ambitie is om deze tijdens de rit terug te brengen naar ruim voldoende. Hiervoor maken wij een plan.

Over de hele linie zien wij dat de kosten de afgelopen jaren op veel terreinen gestegen zijn. Dit heeft tot hogere uitgaven door de provincie geleid. Toch beperken wij de verhoging van de opcenten. Deze stijgt alleen met het inflatiepercentage.

Zoals eerder is aangegeven, maken wij het voor de samenleving eenvoudiger om plannen te maken en activiteiten uit te voeren. Dat geldt ook voor hoe wij hieraan meebetalen. Vandaar dat wij kiezen voor 'bredere budgetten'. Zonder schotten en zonder al te veel ingewikkelde en precieze voorschriften. Deze houding verwachten wij ook van het Rijk.

Wat we bereiken:

- Gebiedsgedeputeerden krijgen een eigen mandaat om hun gebiedsbudget te kunnen besteden.
- Extra inkomsten van boven de € 6 miljoen per jaar van Windpark Fryslân gaan naar de Vrij Aanwendbare Reserve.
- Opcenten. Wij beperken de verhoging van de opcenten met maximaal de inflatiecorrectie.

Investeren in de organisatie

In deze krappe arbeidsmarkt is het voor overheden meer dan ooit nodig om een goede werkgever te zijn. Hier willen wij als één overheid samen met Friese gemeenten en het Wetterskip Fryslân mee aan de slag. Zo kunnen overheden in Fryslân medewerkers behouden en aantrekken om de samenleving optimaal te bedienen. Wij hechten aan het voortzetten van de organisatieontwikkeling die in gang is gezet. Om de provinciale dienstverlening te vergroten, zetten wij meer medewerkers in voor onze wettelijke taken. Het aanvragen van subsidies maken wij eenvoudiger.

De ongeveer 55 subsidieregelingen die er nu zijn, verminderen wij. Wij maken ze eenvoudiger en voegen ze samen. Met kortere verwerkingstijden. Inwoners kunnen zelf meekijken hoe het staat met de behandeling van hun vraag of subsidieverzoek. Dit maken wij mogelijk via onze website. Doordat aanvragers kunnen meekijken, zien ze de voortgang.

Personeel

Met enkele gemeenten en het Wetterskip werken wij al samen op het gebied van personeel. Dit voorkomt dat wij elkaar op dit terrein beconcurreren. Wij kijken hoe wij deze samenwerking ook met andere gemeenten kunnen laten groeien.

Op die manier krijgen wij meer grip op hoe wij als overheid de juiste mensen op de juiste plaats krijgen. Voor de komende jaren maken wij daar belangrijke stappen in. Dat is ook de inzet van onze strategische personeelsplanning. Die vormt een belangrijke bouwsteen van de organisatieontwikkeling.

Met die vernieuwde organisatie spelen wij in op de opgaven die op ons afkomen en de snel veranderende eisen aan ons werk. Wij geven meer vertrouwen aan medewerkers, meer mandaten en bereiken daardoor meer met meer slagkracht. Ook hier is vertrouwen belangrijker dan controleren.

De organisatie zorgt er voor dat ze de wettelijke taken en de ambities uit dit akkoord realiseert. Met dit akkoord is ook de capaciteit geregeld die structureel en incidenteel hiervoor nodig is. Aanvullende wensen en ambities zijn niet te realiseren zonder extra geld voor personeel.

Meer samenwerking met andere overheden kan mogelijk ook op het terrein van beheer en onderhoud.

Circulair

Bij het inkopen van provinciale spullen zijn wij extra alert. Wij doen alles zo circulair mogelijk. Wij gaan langer onze bureaus, auto's en andere benodigdheden gebruiken. Het is zonde om ze eerder weg te doen. Bovendien vinden wij dat wij als overheid bij uitstek een voorbeeldfunctie hebben.

Bestuur

Naast een dienende overheid zijn wij ook een overheid die het politieke gesprek dichterbij de mienskip en de actualiteit voert. Zowel Provinciale als Gedeputeerde Staten horen hierin een voorbeeld te geven. Provinciale Staten zijn daar via hun reglement van orde vooral zelf verantwoordelijk voor. Maar er is ook goed samenspel voor nodig.

Wat we bereiken:

- **Subsidieregelingen.** Gedeputeerde Staten komen met een uitgewerkt voorstel in het vierde kwartaal van 2024 voor het samenvoegen en eenvoudiger maken van subsidieregelingen. Voor het verkorten van de aanvraagtermijnen. Voor het digitaal meekijken bij de behandeling van de subsidieverzoeken en andere vragen.
- **Vlotter agenderen.** De tijd tussen het agenderen en het daadwerkelijk behandelen van onderwerpen in Provinciale Staten en ook vanuit Gedeputeerde Staten willen wij beperken. Een informerend schrijven over een actueel onderwerp om daarover de mening van PS te vragen behoort tot de nieuwe mogelijkheden.
- **Gebiedsgedeputeerden.** Gedeputeerde Staten vergroten hun betrokkenheid bij de mienskip. Naast een inhoudelijke portefeuilleverdeling wijzen wij vijf gebiedsgedeputeerden aan. Een gedeputeerde is in dat gebied het eerste aanspreekpunt van wat de provincie daar doet en uitgeeft. Voor deze collegeperiode krijgt elke gebiedsdeputeerde € 1 miljoen aan gebiedsbudget voor lokale impulsen.

BIJLAGEN

Financiële impuls

In de tabel hieronder is in de laatste twee kolommen aangegeven waarin de coalitie deze bestuursperiode investeert. Voor een deel gebeurt dit met bijdragen die jaarlijks blijven terugkomen (structureel), voor een deel met incidentele bijdragen (kolom tijdelijk). De eerste kolom met cijfers geeft aan waar op basis van de begroting structureel al geld naartoe gaat. Dit blijft in de komende jaren ook zo.

Extra investeringen

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Structureel op basis van huidige begroting	Structureel. Extra in nieuwe periode	Tijdelijk 2024-2027
Investeren in elkaar			
Gebiedsbudget per gedeputeerde	0		5.000
Investeren in landbouw en natuur			
Natuur en landschap	54.800		3.250
Landbouw	0		2.000
Water en bodem	1.600		3.000
Cofinanciering Gemeenschappelijk Landbouw Beleid	0		16.000
Fryske Grûntafel	0		500
Investeren in de woonomgeving			
Wonen	100		5.000
Mobiliteit (Hoofd fietsroutenetwerk provinciaal)	100		3.000
Sluis Kornwerderzand	0		4.500
Openbaar vervoer	59.000		4.000
Lelylijn	0		1.000
Geluidsanering gebouwen langs provinciale wegen 68 dB	0		300
Beheer en onderhoud (o.a. vismigratierivier)	25.500	1.400	
Kunstwerkenprogramma 2028-2048 € 8 mln investering per jaar	200	160	
Integraal beheerplan Waddenzee beheerautoriteit Waddenzee	0	20	
Coördinatiefunctie Werelderfgoed Wadden	0	10	
Investeren in schone energie			
Energie	0		2.000
Investeren in werkgelegenheid			
Economie	900		20.000
Cofinancieringsbudget Europese programma's	0		5.000
Gastvrijheidseconomie (inclusief Tall Ships Races Harlingen 2026)	2.900		4.000

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Structureel op basis van huidige begroting	Structureel. Extra in nieuwe periode	Tijdelijk 2024-2027
Investeren in de samenleving			
Leefbaarheid	1.700		14.000
Cultuur (inclusief Jopie Huisman museum)	16.100		17.500
Taal	9.200		10.000
Erfgoed (inclusief Planetarium)	3.600		5.000
Sport	1.200		2.160
Maatschappelijke initiatieven Tsjûkemar/ Nanneviid	0		1.000
Dorps Ontwikkel Maatschappijen	0		3.200
Doarpswurk	0		2.030
Cofinanciering regiodeals	0		4.000
Investeren in de organisatie			
Organisatie basiscapaciteit	53.400	3.000	
Informatievoorziening en -beveiliging	5.600	2.000	
Energielasten o.a. gebouwen, wegverlichting, pompen	600	500	
Organisatie capaciteit uitvoering bestuursakkoord	0		10.000
Totalen		7.090	147.440

De bijdrage van € 7 miljoen voor structurele uitgaven komt jaarlijks terug. Over de periode tot en met 2027 is hiervoor € 28,2 miljoen nodig. Opgeteld bij de € 147 miljoen aan incidentele bijdragen levert dit deze collegeperiode een investering op van € 175 miljoen.

Heroverwegingen

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Structureel	Tijdelijk
Opnieuw inzetten van restantbudget		
Bodemsanering		800
Infrastructuur economie		2.000
Leef- en woonklimaat		800
Taal		150
Opheffen reserve ticketrisico's		1.000
Inzet reserve Windpark Fryslân boven de jaarlijkse opbrengst van € 6 mln		13.000
Totaal heroverwegingen	0	17.750

Brieven aan de (in)formateur

Op deze lijst staan de namen van afzenders van brieven voor de verkenner, de formateur(s) en de formerende partijen. Afzenders van brieven die rechtstreeks naar Provinciale Staten zijn verzonden staan niet altijd op deze lijst.

1. Wetsus en Water Alliance
2. Circulair Fryslân
3. Stichting Werklandschappen van de Toekomst
4. De Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer (NOJG)
5. Friese Milieufederatie, IVN, It Fryske Gea, Landschapsbeheer Friesland, Natuurmonumenten en Bond Friese Vogelwachten
6. Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, afdeling Friesland
7. ENGIE Nederland
8. Techniekpact
9. Particulier
10. Reizigersvereniging Rover
11. Winamer Belang
12. M8, acht Friese musea
13. Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD)
14. Lely International NV
15. Bestuurlijk Overleg Friese Energietafel
16. Taskforce Korte Keten
17. SKBN – kennisalliantie voor bedrijventerreinen en werklocaties
18. SDG Netwerk Fryslân
19. Sport Fryslân en Doarpswurk

20. Katapult – ‘Aanjagers van de kennis van morgen’
21. NL Buiten
22. Innovatiepact Fryslân
23. Gemeente Waadhoeke
24. De Nationale Jeugdcoalitie
25. Stichting Wolvenhek Fryslân
26. Vogelbescherming Nederland
27. JOGG – Gezonde Jeugd Gezonde Toekomst
28. Vewin – Vereniging van waterwinbedrijven
29. Interprovinciaal Overleg (IPO, Den Haag)
30. Coöperatief wonen
31. Een brief (Den Haag) van vier organisaties
32. Fietzersbond, ANWB, Wandelnet, Veilig Verkeer
33. Stuurgroep aquaduct A7 Bolsward
34. Stichting Doarpswurk
35. Platform Groen Gas
36. Vereniging Friese Gemeenten – een waterbrief
37. Nederlandse Vereniging Duurzame Energie
38. Mobiliteitsalliantie en ANWB
39. Landelijk Platform Overlast GoederenTreinen
40. Nationaal Jeugdfonds Jantje Beton
41. Veiligheidsregio Fryslân
42. Van Wijnen
43. Bouwend Nederland
44. Save the Children
45. De Streekboer
46. Transitie Coalitie Voedsel
47. Een particulier
48. Netwerk Centrummanagement Fryslân (met steun van afdeling Fryslân Koninklijke Horeca Nederland en VNO-NCW MKB Noord)
49. Keunstwurk
50. P10 en K80
51. Jonge Democraten
52. Gemeente Harlingen
53. Gastvrij Fryslân
54. Wethouders EZ van Heerenveen, Leeuwarden, Smallingerland en Súdwest-Fryslân
55. DINGtiid
56. Directie en RvC Thialf
57. Pure Energie – een energiebedrijf in Enschede
58. Gemeente Súdwest-Fryslân
59. Jopie Huisman Museum
60. Bond Friese VogelWachten
61. Liander
62. Keunstwurk
63. ProRail
64. WEN, dorpscoöperatie Wijnjewoude
65. Haven Netwerk Fryslân
66. Firda
67. Wethouders ‘wonen’ van Heerenveen, Ooststellingwerf, Opsterland, Smallingerland en Weststellingwerf
68. NOC*NSF

69. Arcadia
70. Kollektievenberied Fryslân
71. VVD, Statenfractie
72. Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen
73. NS, Regiodirectie Noordoost
74. Werkgroep Gezond Voedselsysteem van de Economic Board Noord-Nederland (EBNN)
75. FNP, Statenfractie
76. Partij voor de Dieren, Statenfractie
77. Gebiedscommissie Aldeboarn-De Deelen
78. Beweegalliantie
79. Nederlandse Archeologievereniging
80. Vereniging Friese Woningcorporaties
81. Alzheimer Nederland, afdeling Friesland
82. Omrop Fryslân
83. Coöperatie Univé N.V.
84. Alliantie Zon
85. Europeesk Buro foar Lytse Talen
86. LTO Noord
87. Platform Rassen en Gewassen
88. Vitens
89. Producenten Organisatie Varkenshouderij
90. Federatie Mobiliteitsbedrijven Nederland
91. Essent
92. Lifelines
93. Kennisnetwerk wooncoöperaties
94. Regeringscommissaris voor het Deltaprogramma (Peter Glas)
95. Cascade
96. Forum voor Democratie, Statenfractie
97. Een particulier
98. Fryske Grûntafel
99. Samenwerkende Actiegroepen Tegen Laagvliegen
100. Stichting Harlingen Sail
101. Netwerk Centrummanagement Fryslân
102. ANWB, Recreatieschap Marrekrite, DMO Merk Fryslân, TAF, TCF, Doarpswurk en HISWA-RECRON
103. D66, Statenfractie
104. Stichting Digitale Dorpspleinen & Shopforce
105. Stichting Sneekweek
106. Instituut Maatschappelijke Innovatie & De Natuurverdubbelers
107. Keunstwurk, namens een breed veld van instellingen
108. Stichting Nanneiid e.o.
109. Stichting CineNord
110. Stichting Mearslach
111. Wereld Natuur Fonds
112. De meertaligheidscoördinator van gemeente Waadhoeke
113. Steinfort Glas Franeker
114. Ja21, Statenfractie Fryslân
115. Wethouders wonen in Fryslân
116. Vier voormalige leden van de funderingstafel
117. Climate for Life

118. Werkgroep Friese IJsselmeerkust van de stichting Fryske Paden en landschapselementen
119. Minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
120. GrienLinks, Statenfractie
121. It Fryske Gea, Friese Milieufederatie en IVN Noord-Nederland
122. Partij voor de Dieren, Statenfractie
123. Brief Faunabescherming
124. Coalitie Blauwe Hart Natuurlijk
125. Arbeidsmarkttafel Noord
126. Partij voor de Dieren, Statenfractie
127. Stichting Noordelijke Woudroute
128. Mobiliteitsalliantie en ANWB
129. Stichting Landelijk Fietsplatform
130. Transport en Logistiek Nederland
131. Veilig Verkeer Nederland
132. Vereniging Eigen Huis
133. Farmers Defence Force, afdeling Friesland
134. VNO-NCW MKB Noord
135. Caring Doctors

